

MEDICINAL PROPERTIES OF MATRICARIA CHAMOMILLA PLANT

Abdimuminova Maftuna Alisher qizi¹

Termez State University

KEYWORDS

flower,
seed,
carotene,
fruit,
medicinal,
vitamin,
coumarin

ABSTRACT

The article provides information on the medicinal properties of the plant *Matricaria chamomilla*, biomorphological, systematic analysis, and its role in medicine and folk medicine.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.6630044

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Student of Termez State University, Termez, UZB (abdumuminovam@mail.ru)

MATRICARIA CHAMOMILLA O'SIMLIGINIG DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

KALIT SO'ZLAR:

gul,
urug',
karotin,
meva,
shifobaxsh,
vitamin,
kumarin

ANNOTATSIYA

Maqolada matricaria chamomilla o'simliginig dorivorlik xususiyatlari, biomorfologik, sistematik tahlili, tibbiyot va xalq tabobatidagi o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan.

O'zbekiston tabiati o'zining betakror go'zalligi, serquyoshligi, tuproq va suvi bilan alohida ajralib turadi. Shuning uchun ham uning o'simliklar dunyosi nihoyatda boydir. Respublikamiz florasida uchraydigan dorivor o'simliklarni o'rganish, turlarini aniqlash, tarqalish hududlarini belgilash, qimmatbaho xom ashyo manbai hisoblangan turlari hosildorligini hisobga olish hamda ulardan foydalanish to'liq yo'lga qo'yilmagan. Dorivor o'simliklarning bioekologik xususiyatlari va tarqalish qonuniyatlarini talqin etish, turlarni inventarizatsiya qilish, keng tarqalgan, qimmatbaho xom ashyo manbai hisoblangan turlarni belgilash, zahiralarni ko'rsatish, ulardan genofondlarga zarar keltirmasdan, unumli, oqilona foydalanish yo'llarini ishlab chiqarishga tadbiiq etish dolzarb yechimlardan eng muhimidir. Hozirgi paytda shifobaxsh o'simliklardan tayyorlangan dori-darmonlar keng miqyosda qo'llanilib kelinmoqda. Biologik faol moddalar o'simliklarning hamma organlarida bir xil miqdorda to'planmaydi. Ba'zi o'simliklarda yer ostki organlarida, ba'zilarida yer ustki qismida to'planadi. Kimyoviy farmatsevtika sanoati, Galen laboratoriyalari va dorixonalar ehtiyojini qondirish maqsadida har yili ko'p miqdorda dorivor o'simliklar mahsuloti tayyorlanadi. Mahsulotlar asosan yovvoyi holda o'sadigan dorivor o'simliklardan yig'iladi. Yil sayin dorivor o'simliklar mahsulotiga bo'lgan talab ortib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi FA ga qarashli Toshkent botanika bog'ining sobiq katta ilmiy xodimi Q.H.Xo'jayev, keyinchalik shu bog'ning dorivor o'simliklarni madaniylashtirish va iqlimga moslash laboratoriyasining mudiri, katta ilmiy xodim Y.M.Murdaxayev Toshkent farmatsevtika instituti farmakonoziya va botanika kafedralarining ilmiy xodimlari bilan hamkorlikda qardosh respublikalari hamda dunyoning boshqa hudud (region) laridan keltirilgan 67 turdagi dorivor o'simliklarni Toshkent shahri iqlimida o'stirishga erishdilar. Ruhii xastaliklarni davolashda dorivor o'simliklarning 18 turidan, saratonni davolashda 7 turidan, qandli diabetda 24 turidan, ateroskleroz, yurak-qon tomirlari sklerozida 25 turidan, oshqozon xastaliklarida 10 turidan, qon bosimi xastaliklarida 22 turidan keng foydalanilmokda. Bundan tashqari, kashandalik va alkogolizmning oldini olishda, qondagi xolesterinni muvofiqlashtirib turishda ham shifobaxsh giyohlardan tayyorlangan dori-darmonlar yordam bermoqda. [1]

Dorivor o'simliklarga va ulardan olinadigan dorivor vositalarga tibbiyot sohasida bo'lgan talabning ortib borishiga asosiy sabab sintez yo'li bilan olingan har bir kimyovii dorivor vositani uzoq vaqt uzluksiz ravishda iste'mol qilish inson va hayvon organizmida

turli noxush o'zgarishlarni yuzaga keltirishidir. Shunga ko'ra oxirgi vaqtlarda butun dunyoda o'simlik dorivor vositalariga — fitopreparatlarga va dorivor o'simliklarga ehtiyoj ortmoqda. Bu esa o'z navbatida dorivor o'simliklarni o'rganish ahamiyatining yanada oshishiga olib keladi. Kasallikni davolash va uning oldini olish maqsadida dorivor o'simliklardan dori turlari tayyorlanadi yoki ulardan dorivor vositalar va sof holdagi dorivor moddalar olinadi. O'simliklar o'z tarkibida ma'lum kasallikka shifo bo'la oladigan, kishi organizmiga qandaydir ta'sir ko'rsata oladigan biologik faol moddalar saqlaydi. Buning uchun shu o'simliklarning kasalliklarni davolash xususiyatiga ega biologik faol moddalarga boy bo'lgan qismlaridan, ya'ni ba'zi o'simliklarning yer osti organlaridan (ildiz, ildizpoya, tuganak yoki piyoz), ba'zilarining esa ustki organlaridan (barg, gul, meva, urug', po'stlok yoki o't o'simliklarning butunlay yer ustki qismi) foydalaniladi. Dorivor mahsulot tarkibida kasalliklarni davolovchi terapevtik ahamiyatga ega bo'lgan biologik faol moddalari bo'lgani sababli u tibbiyotda va farmatsiyada ishlatiladi. Biologik faol moddalar ko'pincha ayrim o'simliklarga xos bo'lgan alkaloidlar (belladonna, bangidevona, mingdevona, skopoliya turlariga xos atropin, giossiamin, skopalamin), glikozidlar (angishvonagul, strofant, adonis, marvaridgul, erizimum o'simliklariga xos yurak glikozidlari, ra'noguldoshlarga xos amigdalin, karamdoshlarga xos sinigrin va boshqa izotiotsiantlar), kumarinlar, efir moylari, flavonoidlar, vitaminlar, lignanlar, oshlovchi va boshqa moddalar sifatida uchraydi. Bu albatta, dorivor o'simliklar xomashyosi yetishtirish bilan shug'ullanuvchi xo'jaliklarni dorivor o'simliklar o'stirish texnologiyalarini puxta egallagan mutaxassislar bilan ta'minlashni taqozo qiladi. Xalq sog'lig'ini saqlash, kasalliklarning oldini olish, avlodlarni sog'lom qilib tarbiyalab yetishtirish masalalariga ahamiyat berar ekanmiz, o'z vaqtida va tez yuqori malakali tibbiy yordam ko'rsatish, kasallikni davolash va oldini olishning asosiy omillaridan biri bo'lmish yaxshi ta'sir etuvchi dorivor o'simliklar, ulardan olinadigan va tayyorlanadigan dori vositalari hamda boshqa vositalarni ko'plab yetkazib berishga bor imkoniyatlar jalb qilinmog'i lozim. Mahalliy rahbar xodimlar, tegishli idora va muassasalar, jamoa va davlat xo'jaliklari ma'muriyati bunga astoydil ko'maklashmoqlari zarur.

Moychechak (*Matricaria Chamomilla*) – (*Asteraceae*) Astradoshlar oilasiga mansub bir yillik o'tsimon dorivor o'simlik hisoblanib 50dan ortiq turi bor. Asosan Yevropa, Janubiy Sibirda, Kavkaz va O'rta Osiyoda uchraydi. Ko'pgina mamlakatlarda shu jumladan O'zbekistonning Toshkent, Namangan viloyatlaridagi dorivor ekinlar yetishtiriladigan xo'jliklarda dorivor *M. rekutito* (Chittigul) turi ekiladi. Ildiz tarmoqlari yaqqol ko'zga tashlanmaydi. O'q ildizi kam tarmoqlangan. Dorivor moychechakning bo'yi sug'oriladigan maydonlarda 50-60 sm, lalmi yerlarda esa 45-55 sm. Poyasi asosan tarmoqlangan bo'lib bir yoki bir nechta tik o'suvchi poya hosil qiladi. Tapa qismidan shoxlanadi. Barglari navbatlashib joylashgan, bandsiz, uzunligi 2,5 sm, har biri 2 yoki 3 ta patsimon yorilgan ingichka bo'laklarga bo'lingan. To'pguli (savatchasi) oq tilsimon urug'chi gullardan iborat. Gullari oq, sariq, xushbo'y. Iyun-iyul oylarida gullab urug'laydi. Mevasi uzunchoq uzunligi 0,8-1,2 mm bo'lgan qo'ng'ir-yashil urug'dan iborat. 1000 ta urug'ining vazni 0,26-0,53 g. Savatchadagi gullar tarkibida 0,2-0,8 % efir moyi, kumarinlar, flavonoidlar, karotin, glikozidlar, kumarinlar, karotin, C vitamini, oqsil, oshlovchi, achchiq va shilliq, va boshqa

moddalar bor. Moychechak urug'idan ko'payadi.[4] Moychechak urug'lari yaxshi unishining asosiy omili urug' tushadigan tuproqning yuqori qavati yumshoq bo'lishidir, bu qavat nam bo'lib, urug' unib chiqquniga qadar harorati +5°C darajadan yuqori bo'lishi kerak. Moychechak sabzavot ekish moslamasida qator oralari 60x60 sm qilib ekiladi. Urug'i nihoyatda mayda va uni bir tekis ekish uchun urug'ini qum yoki go'ngga aralashtiriladi. Urug'larini shamol osongina uchirib ketadi, shu boisdan urug' sepilgan yer yengilgina g'altak mashinada bosib o'tiladi. Har gektariga 2-2,5 kg urug' sarflanadi. Urug' 8-10 kunda unib chiqadi. Urug' unib 2-3 ta barg hosil qilgach egat olinadi. Vegetatsiya davomida 10-12 martagacha sug'oriladi. Maysalar unib chiqqandan so'ng va gullashgacha gektar hisobiga 30-40 kg dan azot, fosfor va kaliy o'g'iti bilan oziqlantiriladi. Moychechak maysalari ungandan 30-40 kun o'tkandan keyin gullay boshlaydi. O'simlikni o'z vaqtida parvarish qilinsa, moychechak gullaridan gektar hisobiga 10-12 sentner hosil yig'ib olish mumkin.[1]

Ibn Sino ta'riflaganidek, moychechak qizdiruvchi va xilti yetiltiruvchi xususiyatga ega. Tiqilmalarning va tomirlarning og'izlarini ochadi, terlatadi. Erituvchi va suyultiruvchi ta'sirga ega. Me'dadagi issiqdan bo'lgan shishni va qotib qolgan qonni eritadi, sovuqdan bo'lgan shishlarni yo'qotadi. Oqma yaralarda foyda qilib, qovjiragan yaralarni ko'chiradi, tuzalishi qiyin yaralarni tozalaydi. Mushak va asab jarohatlarida davo bo'lib, yangi uzilgan guli hidlansa, uxlatadi. Peshob, savdo va balg'amni so'radi, bavirusirni davolaydi, qovuq og'rig'iga, taloq qattiqligiga shifo bo'ladi. Shuningdek ko'z og'rig'ida, ko'z nuri xiralashganida, toshmalarda, qichimada foyda qiladi.[2] Teri va uyqu holatini meyorlashtirish xususiyatiga ega. Xalq tabobatida moychechak gullaridan tayorlangan dorivor vositalar (qaynatma, damlama, malham, sharbat, yog') miya, bosh, tish, quloq, ko'z, og'riqlarini, oshqozon-ichak, asab, o'pka, jigar, buyrak, shamollash va boshqa kasalliklarni davolashda keng qo'llaniladi. Tuyilgan moychechak gullari suvda qaynatib ichilsa, miya va asablarni mustahkamlab, jinsiy quvvatni oshiradi, ter, sut, peshob va hayzni ravon keltiradi. Shamollash, nafas qisishi, sariq va boshqa kasalliklarga shifo bo'ladi. Boshi ko'p og'riydigan kishilar moychechak guli kukunini 1-2 grammdan ovqatdan yarim-bir soat keyin ichishlari kerak. Moychechak yog'i badanga surtilsa, charchoq va toliqishni yo'qotadi. Bo'g'in (umurtqa, bel, oyoq, qo'l, bod, podagra,) va quloq og'rig'iga shifo bo'ladi. Tomoq og'rish yoki shamollashning oldini olish uchun moychechak damlamasi bilan tomoqni chayish foyda qiladi. Moychechak damlamasi asablarni tinchlantiradi.[3] Hozirgi vaqtgacha mamlakatimizning ixtisoslashgan, fermer, o'rmon, dehqon va boshqa mulkchilik shaklidagi xo'jaliklarida dorivor o'simliklarni, ularni o'stirish texnologiyalari mukammal ishlab chiqilmaganligi sababli, ilmiy asoslanmagan holda parvarish qilinmoqda. Shu sababli ham farmatsevtika sanoatini sifatli, mo'l, tannarxi arzon va ekologik sof xomashyo bilan ta'minlash katta muammo bo'lib qolaveradi.

Yovvoyi holda o'sadigan dorivor o'simliklar zahirasi har qancha ko'p bo'lmasin, yildan-yilga o'sib borayotgan talabni qondirish hamda tabiiy sharoitda o'sadigan o'simliklarni saqlab qolish uchun ularni yig'ishni to'g'ri uyushtirilishi kerak va mahsulotlarning tayyorlashni ilmiy asoslangan qat'iy rejaga rioya qilingan holda olib borish zarurdir. Tabiiy holda o'suvchi dorivor o'simliklar zaxiralarining chegaralanganligi tufayli

farmatsevtika sanoati korxonalarining dorivor o'simliklar xomashyosiga bo'lgan talabini, asosan, dorivor o'simliklar o'stirish orqaligina qondirish mumkin. Hozirgi kunda tabiiy holda o'sayotgan dorivor o'simliklarni zaxiralari insonlar ta'sirida kamayib bormoqda. Buning o'rnini to'ldirish va xalqimiz ehtiyojini qondirish maqsadida dorivor o'simliklar turlarini ko'paytirish va ularni O'zbekistonning tuproq-iqlim sharoitlarini hisobga olgan holda sug'oriladigan mintaqalarda ekib o'stirish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'zbekistonda farmatsevtika sanoatini dorivor o'simliklar xomashyosi bilan ta'minlash maqsadida yaqin yillar ichida dorivor o'simliklarni ekib o'stiradigan fermer va ixtisoslashgan xo'jaliklarni tashkil qilish va ko'paytirish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida zikr etilgan dalil va mulohazalar dorivor o'simliklarning tibbiyotda tutgan o'rni hamda ularning ahamiyati kun sayin ortib borishining isbotidir. Bejiz emaski, hozirgi vaqtda dorivor o'simliklarga bo'lgan talab va ehtiyoj ularni yetishtiruvchi va tayyorlovchi davlat idoralari oldiga yechilishi lozim bo'lgan qator masalalarni ko'ndalang qo'ymoqda. Chunonchi, farmatsevtika sanoati, dorixonalar, Galen fabrika va laboratoriyalarini dorivor o'simlik mahsulotlari bilan ta'minlash, yovvoyi holda o'sadigan va o'stiriladigan dorivor o'simlik mahsulotlari miqdorini ko'paytirish, yovvoyi holda o'sadigan dorivor o'simliklarni tabiiy sharoitda saqlab qolish, ularni muhofaza qilish va ko'paytirish, dorivor o'simliklarni davlat va jamoa xo'jaliklarida ko'plab ekish shular jumlasidandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi O'.Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yo'lchiyeva, D.Mustafakulov ,Tafakkur bo'stoni' nashryoti Toshkent-2018
2. 'Ruscha-lotinchacha- o'zbekcha dorivor o'simliklar lug'ati' X.Xolmatov, A.Qosimov Ibn Sino nashriyoti Toshkent-1992 36 bet
3. 'O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari' X.X. Xolmatov, Z.X. Xabibov, N.Z. Olimxo'jayeva. Toshkent, «Ibn Sino». 1991 y. 64 bet
4. I.I.Granitov, "O'zbekistonning foydali dorivor o'simliklari haqida ma'lumot"